

ОРИГИНАЛЕН ТРУД ЗА ЖИВОТА И РАННОТО ТВОРЧЕСТВО НА ПЕТКО СЛАВЕЙКОВ

И при многото изследвания, които имаме за живота и делото на Петко Славейков, личността му на общественик и творец с голямо обаяние продължава да бъде в центъра на научните издирвания за националните особености и бурното развитие на българската възрожденска литература. И това главно поради изключителното значение, което Славейков има като създател на новобългарската поезия, като редактор на съдържателни периодични издания и като смел трибун на българската национална свест, запазил самообладание при не една несполука в своите разностранни патриотични начинания. Ала не само поради тази важна причина. Случи се така, че в литературата за този наш поет и общественик най-дълго се запазиха немалко естетски, буржоазно-идеалистични, субективистични и по същество ненаучни оценки било за политическите и социалните му възгледи, било за отделни негови произведения или — което е особено важно — за основните насоки на поетическото му дело.

Нашето марксистско литературознание от преди Девети септември 1944 г. сравнително най-малко се е занимавало със специалните, бих казал, мъчните въпроси на Славейковото творчество, на мирогледа и така разностранната му обществена дейност — особено напрегната, и преди, и след освобождението на България от турско робство. Вместо внимателното осветляване и съпоставяне на многобройните Славейкови статии, преводи и оригинални стихотворения, календари, писма и други ръкописи, критиците-марксисти, не без основание, при тогавашните условия, предпочитаха да осветляват Ботевото творчество и ярките революционни произведения на българската литература, често премълчавани или погрешно интерпретирани от буржоазните изследвачи на Българското възрождане.

При това състояние на родната марксистска наука за Славейков съвсем естествено бе, че тогава най-голям публицитет придобива отстояваната от Боян Пенев и други автори концепция за вдъхновения създател на новобългарската поезия. Чрез изследванията им през ония години някак си леко се наложиха

мислите: за „просветителя“ Петко Славейков, който с „Не пей ми се“ бе винаги противопоставян на революционно-демократичното направление в българското национално възрождане; за либералното начало във възгледите и дейността му; за предимно сантименталния характер на произведенията му до Кримската война — една малка част от които случайно се родели с революционно-патриотичните творби в българската възрожденска литература. Разбира се, немарксистските изследвания за Славейков от същия период и преди всичко проучванията на Боян Пенев допринесоха много за правилното разрешаване на важни литературно-исторически и по-обща въпроси на Славейковото творчество (за голямото значение, което фолклорът и руската литература имат за неговото формиране на поет, за богатството на езика и тематиката му, за някои аспекти на преводната и подражателната му лирика и пр.), ала създаденият в тях образ на общественика и творца се оказа едностранен: в него липсват характеристиката за Славейков патриотична дръзновеност и силен борчески дух, не достигат ония светли багри, които показват неразривната му връзка с народния живот, с идеалите на народната борба.

След победата на социалистическата революция у нас, когато въпросите на българското литературно възрождане се решават върху основата на бързо утвърждаващите се в литературознанието марксистско-ленински критерии за художественото наследство, нараства и интересът към личността и делото на Петко Славейков. Преди всичко сега се издирват и обнародват нови архивни документи и ръкописи на писателя, появяват се научни публикации, вдъхновени от стремежа да се набедежат нови решения за винаги актуалните въпроси на идеологията и творчеството на Петко Славейков, да се представи по-пълно биографията му върху фона на бурните обществени движения и разрастващата се националноосвободителна борба. Най-значителни резултати в тази насока отбеляза Димитър Косев (Петко Рачов Славейков. Обществена и политическа дейност); малко по-късно се появиха: и дискуссионните статии в

сп. „Литературна мисъл“ за методите и на-
правленията в българската литература;
очерка за П. Р. Славейков на Пантелей
Зарев в „Панорама на българската литература“
и очерка за поета в том втори от академич-
ната история на българската литература, на-
писан от П. Динев; преди това книгата на
Симеон Русакиев („Петко Славейков и руската
литература“); на Георги Цанев („Начало и раз-
витие на критическия реализъм в българската
литература“) и т. н. Положително значе-
ние има също и наскоро издаденият труд на
Георги Константинов, който представлява
първият опит за една романизирана биография
на Славейков.

По-голямата част от тези именно изслед-
вания очертават един нов и много важен етап
в развитието на българската научна лите-
ратура за Славейков. Макар и сега да не са
разгледани по новому и по-обстойно всички
съществени въпроси на идеологията, обще-
ствената дейност и художественото творче-
ство на Петко Славейков, на този именно етап
се почувствува още по-пълно несъстоятелнос-
тта на посочените вече обобщения в пред-
ходните изследвания, писани преди социа-
листическата революция у нас; стана за всич-
ки необходимо да се покаже в нова светлина
привлекателният образ на поета и борца
Славейков.

*

Книгата на Соня Баева „Петко Славейков.
Живот и творчество. 1827—1870“, издание на
Института за литература при БАН, е нов
положителен опит в тази насока. Една от
отличителните ѝ черти се състои в строгата
документираност на изложението, в пълната
ѝ връзка с предхождащите ѝ изследвания за
Славейков и главно — с неизвестни ще под-
робности за живота и делото му, разкриващи
по-пълно атмосферата, при която се формира
личността на твореца. Посочвам първо този
факт, защото е показателен за уменията, с
което авторката съпоставя и разграничава
различните становища по засегнатите от нея
въпроси на Славейковото творчество до 60-те
години, за решителността, с която на мястото
на стария общоприет доскоро и частично
все още отстояван възглед за сантимен-
талния характер на ранните му стихо-
творни опити мотивира своето разбиране
за далеч по-богатия художествен и обществен
смисъл на една голяма част от тях. В подче-
няваните или неразчетените преди ръкописи,
в погрешно считаните за преводни, подра-
жателни или оригинални стихотворни опити
на Славейков Соня Баева открива достоверно
градиво за своя нов поглед върху ранното
творчество на поета, в което бунтовните и
патриотичните песни заемат много по-широко
место. Авторката привежда заглавията на
около 20 такива творби от годините на Крим-
ската война и почти толкова от периода на
Априлското въстание, отбелязва в хроноло-
гичен ред написването на всяко едно от тях,

убедително разкрива намерението на поета
да възпява в стихове подвизите и родолюби-
вите чувства на „почти всички водачи на
въстания“. При това Баева умело анализира
тези творби, разкрива тяхното художествено
съдържание върху фона на отговорните по-
литически събития (Кримската война, Вел-
човата завера, Априлското въстание) и ги
утвърждава не като инцидентни, а като проя-
ва, която напълно съответствува на будното
обществено съзнание на поета, на патриотич-
ните му дръзновения в литературата. „На-
истина — изтъква тя в строго логическо
съответствие с поетическите факти, които
привежда и интерпретира — за нас днес е
трудно да видим Петко Славейков като
проповедник на революционни идеи. Но
колкото и това да е необичайно и неприем-
ливо — то е истина“ (стр. 167). И мисля, че
Соня Баева най-много приближава читателя
до тази истина, убеждавайки го в постоян-
ното общуване на поета с най-тревожните
въпроси и най-борческите настроения на
времето, едно общуване, в което се съдър-
жа и вътрешната прилика на някои от бунтов-
ните му песни с поезията на Ботев. Ето само
една от десетките убедителни и много съдър-
жателни илюстрации, приведени в труда —
намереното от Баева в ръкописите на Сла-
вейков стихотворение „На прощаване“:

Зора се сипва, войска се собира,
младо юначе с либе се праша,
сабя препасва, на бой потегля.
Първо му либе тихом говори
и му се моли да н' я оставя:

— Още е рано, драгий соколе,
постой, почакай, не ме оставяй!
— Пусни ме, дружке, зора се златна,
росата пада в тиха прохлада,
звезди залазват, ще съмне скоро,
нека да ида бой да се бия
зарад народа, зарад свобода!

Като представя аргументирано широкия
отзвук на революционно-патриотичните на-
строения на времето в ранното поетично
творчество на Петко Славейков, Соня Баева
не пропуска да изяви отношението си и към
неговата любовно-сантиментална, анакреон-
тична лирика, широко коментирана в науч-
ната литература. Но не за да потвърди познатия
извод на Нешо Бончев за несериозността и
безполезността на тази лирика, а за да
разкрие своеобразната ѝ връзка с живота,
да покаже значението ѝ за формирането на
българския поетичен език, за отслабването
на стихийното увлечение към чуждото —
било то гръцко или сръбско. Не за да посочи
отново като основен техен недостатък еро-
тиката, която излъчват, а за да се усъмни в
основанията на Нешо Бончев, Пенчо Сла-
вейков, Боян Пенев и други, които предста-
вят тия стихове главно като недостатък и
неуужен баласт в новобългарската поезия.
„Със своите интимни и любовно-сантиментал-

ни стихотворения — пише тя — Славейков разрешава няколко задачи: създава българския литературен език, като го освобождава от тежките славянизми и го приближава към живата, естествена разговорна реч, развива стиха и въвежда сентиментализма и романтизма в българската литература“ (стр.182). И още: „Ранните Славейкови произведения са възхваля на радостта, възхваля на всичко, което живее и е изпълнено с жизнени сили“ (стр.185). Внимателният читател ще забележи, че тук и другаде в труда Баева не е съвсем точна в някои свои формулировки, че тя не изяснява същината на „въведения“ с тия стихове сентиментализъм и романтизъм, че те се разглеждат някак си откъснати от любовно-сентименталната лирика като характерно явление в българските литератури от първата половина на миналия век, които Славейков частично или по-пълно е познавал. Ще срещне също необезпечени, твърде общи и непрецизирани констатации, като напр. твърдението на стр. 157: „Самият стил на Чинтуловите стихотворения отговаря на стила на епохата. Те са романтични също така, както е романтичен целият този национален подем. И всичко това отразено на места с жива естественост. . .“ Стремешът към по-емоционален език е приложил на места чувството за неговата точност.

Ала основната посока на разсъжденията у Баева е вярна, главните й изводи — убедителни, те уточняват и разширяват представата ни за първия период от живота и творчеството на Петко Славейков, било за историко-патриотичните и бунтовните му песни, които съпоставя с аналогични творби в хърватската и сръбската литература, било за преводите му произведения. „Чрез тях — изтъква Баева — Славейков не само допринася за раждането на българската поезия, но и сам я създава: става предтеча и пръв значителен поет — задача, която в другите литератури обикновено изпълняват редица поети. . . Поради това би било по-целесъобразно да бъдат разглеждани не обособено, а в тясно единство с неговото оригинално творчество“ (стр. 129).

Книгата на Соня Баева има и други положителни качества, които проличават в първата й част. Върху основата на познати и новонамерени от авторката факти в тази част се разкрива сравнително най-пълно семейната и обществената атмосфера, при която расте и се формира младият Славейков; аргументирано се проследява въздействието на „История славянобългарская“ и други характерни за епохата книги, на дейци като Неофит Бозвели и Емануил Васкидович, познати със своето родолюбие. Баева е възприела тук повече белетристичен подход към огромния фактически материал, из който излича истината за ранните обществени и литературни пориви у Славейков, изложението й е достоверно и показва нови черти в образа на видния български възрожденец.

Подробно и живо е разкрито преди всичко отношението на Славейков към възновения автор на „Мати България“, предразположенето му към ярките личности и героичните моменти в българския национален живот. След като посочва и обяснява някои от мотивите в първите поетически творби на Славейков, към които очевидно поетът се насочва и под явното въздействие на Бозвеливата поема, Баева с основание забелязва: „Но не само това, че заема отделни теми, мисли и образи, имаме предвид, когато наричаме Славейков ученик на Неофит Бозвели. . . Истинското влияние обаче, което Неофитовите произведения оказват на Славейков, онова могъщо въздействие, което създава от юношата съзнателен гражданин и го извежда на верен писателски път, се чувствава преди всичко в идейно-емоционалната същност на неговото творчество. Разбира се, това влияние никога не би могло да овладее така дълбоко бъдещия поет, ако у самия него не кълнели вече същите настроения и мисли. . . От Паисий и Бозвели Славейков се научава да бъде преди всичко съвременен, да възпелства в своето творчество най-животрепущите въпроси на времето, да отдава всичките си сили, ума и таланта си на своята родина и на своята епоха“ (стр.65). Успех за авторката на разглеждания труд е умението, с което тя постоянно се интересува от изявата на тия именно „същи настроения и мисли у Славейков“, които открива още в първите му самостоятелни стъпки на общественото и литературното поприще. Говори ли за ученическите години на бъдещия поет, представя ли го като учител и размирник, или проследява силните му въълнения в годините на Кримската война, Баева показва в по-голяма пълнота тъкмо това основно начало в живота на Славейков, имащо решаващо значение за патриотичната насока на цялостната му дейност. Поради това обстоятелство главите от първата част на разглежданата книга, доколкото върно и пълно очертават живота на Славейков до установяването му в Цариград, имат и по-широко значение — за правилното интерпретиране не само на ранните му произведения, но в известна степен и на цялото му литературно и обществено дело. Големите художествени завоевания на поета и неговото истинско дръзновение на общественик-патриот идват по-късно, ала до Кримската война се изявяват един от най-съществените черти на характера му. В този смисъл първата част от труда на Баева може и трябва да се оценява като едно въведение към цялото творчество на Славейков. Изследването обаче обхваща само периода до 1864 г. (погрешно в заглавието е посочено 1828—1870) и не личи как авторката ще запази и разкрие вътрешното единство между ранната биография на Славейков и по-нататъшното му развитие, което го изправя пред нови и още по-отговорни задачи.

Несъмнен факт е, че въпросите, които Баева разглежда в книгата си, имат важно историко-литературно значение. Пряко или косвено те засягат развитието на цялата българска литература, свързани са с основните направления в нея, с формиращите се художествени традиции. Като ги изследва в границите на ранното Славейково творчество, Баева държи сметка за това и често в труда си привежда примери из книжовното наследство на други български писатели с цел да очертае и чрез тях мястото на Славейков в литературното развитие на народа ни. Този правилен в основата си подход би довел авторката до повече и също съществени резултати, ако Славейковите поеми или бунтовно-патриотичните му песни бяха разглеждани не само във връзка с предхождащите ги произведения, но също и в отношение с по-късните постижения на поетическия жанр, за да се подчертае ярко приемствеността на създадената или обогатена от Славейков художествена традиция. Може би това ще бъде една от централните задачи на втората част от монографията? Или ще е тема на специално изследване с друг научноизследователски подход, който не ще изключва, а ще допълва избра-

ния от Баева метод? Склонен съм да приема второто, но в едно съвременно изследване за Славейков и за останалите големи фигури в нашето литературно възраждане, сравнителният метод трябва да бъде застъпен по-широко както в рамките на националната ни литература, така също и в границите на други, предимно съседни литератури, доколкото процесите в тях са сходни, с близко художествено съдържание и тенденции. Съизмерен със съответните писатели в тия литератури, Славейков би ни станал още по-ясен, а нашата литературна наука би разрешила една актуална задача. Тъй като Соня Баева е запозната много добре с живота и делото на Славейков и в книгата си прибегва неведнъж до уместни съпоставки с творчеството на Качич-Миошич и други хърватски или сръбски поети, можем да очакваме, че в по-нататъшната си работа тя ще стигне до по-големи обобщения в сравнителното изучаване на създатели на новобългарската поезия. Така ще изпълне още по-ярко оригиналният характер на нейното съдържателно изследване за живота и делото на Петко Славейков.

Илия Конев

ЙОВКОВ — НЕПОВТОРИМИЯТ

Още докато публикуваше в литературния печат отделни откъси от книгата си за Йордан Йовков, Симеон Султанов ни напомняше за един писател, обичан и забравян, обявен още приживе за жив класик на българската художествена проза. . . Напомняше все за тоя Йовков, който днес е добре известен на всеки просветен българин. И още тогава отделните фрагменти от книгата му привличаха погледа на любопитния читател, разбрал прозренията и вдъхновението на критика, който може да разговаря с героите на писателя като с живи хора, може без изкуствен патос и заучено красноречие да открива простото обаяние, поетичната мъдрост и величие на един от най-оригиналните български писатели.

Сега книгата на Симеон Султанов „Йовков и неговият свят“ е в ръцете на читателя. Критикът си е избрал свой път към света на Йовков. Преди всичко той иска да се запази от всякакви критически спекулации с творчеството на писателя, да не доскучае нито за миг на читателя с цитатничество и тежка литературна фраза. Да не смути естественият му чувство към твореца, да не

разколебае доверието му към съкровения истини на творчеството.

Доверието се заплаща с доверие. Както отбелязва в предговора на книгата, Султанов е искал да открие един от „вечните критерии“, които ни връщат към света на писателя. „Затова и на въпроса: защо се връщаме към Йовков? — могат да се дадат много отговори. Аз посочвам един — моя“.

Всеки писател ни подготвя за общуване с творчеството му по различен начин. Всяко време прочита отново своя значителен писател, за да открие за себе си въпроси, които го вълнуват, отговори, които никога не могат да бъдат изчерпани с обичайното „не“ или „да“. Критикът ни убеждава, че творецът на „Песента на козелетата“ е дал своята съвест на героите си. Може би това ще бъде неговият собствен отговор за Йовков? „Или иначе казано: преди „уречения час“ той остана без сърце: раздаде го на героите си, у всеки вложи частица от себе си“. Може би за това мъдро и добро човешко сърце на писателя иска да ни разкаже в своята книга. . . . Покрай сухите „научни“ изследвания за художествения свят на творците напоследък свикнахме да четем и друг вид „проучвания“ на творчеството им: маниерно красиви, написани от самовлюбени в соб-

Симеон Султанов, Йовков и неговият свят. Литературни етюди. София, изд. Български писател, 1968 г.